

GLOSSARIUM

Dit webdocument geeft een overzicht van de belangrijkste sociologische begrippen in het handboek *Het Speelveld, de spelregels en de spelers*. Ze zijn alfabetisch gerangschikt. Suggesties zijn welkom via erik.henderickx@uantwerpen.be met cc naar jan.vranken@ua.ac.be. Dit document zal aan het begin van ieder semester worden geactualiseerd.

A

Acculturatie Het overdragen van een cultuurpatroon – waarden, normen, doelstellingen en verwachtingen – van het ene naar het andere samenlevingsverband. Voorbeelden zijn kolonisatie (tussen landen) en verburgerlijking (tussen sociale klassen)

Achievement Zie **verworven positie**.

Actieve welvaartsstaat Een later stadium van de ‘welfare state’ of ‘verzorgingsstaat’, dat wordt gekenmerkt door het vervangen van sociale uitkeringen door een activerend arbeidsmarktbeleid (activering) met als doel de participatie aan de arbeidsmarkt (werkzaamheidsgraad) te verhogen.

Activerend arbeidsmarktbeleid Beleid dat via allerlei interventies iedereen die daarvoor in aanmerking komt op de arbeidsmarkt wil krijgen (werklozen, leefloontrekkenden) of houden (oudere werknemers). Interventies kunnen zijn: competentieontwikkeling, communiceren van vacatures, inkorten van duur of verlagen van bedrag van de werkloosheidsuitkeringen, introduceren van flexicurity als arbeidsmarktregime. Sociale werkplaatsen en arbeidszorg kunnen daarbij als tussenstap dienen.

Affectief sociaal handelen is handelen dat als instinctief, zintuiglijk, emotioneel of passioneel wordt beschreven (zoals *verdriet*), maar *conform* de maatschappelijke spelregels of normen wordt geuit.

Afhankelijke variabele De situatie, het kenmerk van personen, groepen of sociale situaties die moeten worden verklaard. Ook ‘consequenten’ genoemd.

Afwijkend gedrag Zie deviantie.

Aggregaat:

Aggregatieniveau De mate van *abstrahering* van een analyseniveau, wat micro, meso of macro kan zijn. Op elke niveau spelen typische sociologische (en andere) krachten.

AGIL-schema Het sociale systeem bestaat volgens Parsons uit vier subsystemen: het economisch, het politiek, het cultureel en het verwantschapssysteem. Elk systeem heeft een eigen functie, respectievelijk zorgt het voor aanpassing (*Adaptation*), doelbereik (*Goal attainment*), integratie (*Integration*) en patroonhandhaving (*Latency*).

Aliënatie, zie Vervreemding

Algemeen menselijk patroon of AMP (Romein) Menselijk gedrag over de hele wereld *zou* worden gekenmerkt door een specifieke houding tegenover de natuur (subjectief), het leven (onzekerheid), het denken (concreet), de tijd (niet relevant), de autoriteit (volstrekt) en de arbeid (een vloek). Dit AMP zou door modernisering uitmonden in verschillen van institutionele orde.

Alternatives Normen die de actoren zo goed als vrij kunnen kiezen.

Altruïstische zelfdoding (Durkheim) Suïcide als gevolg van te sterke integratie binnen een sociaal verband, waarbij het individu volledig opgaat in de groep of het maatschappelijk verband. De waarden en normen van de groep zijn van levensbelang voor het individu.

AMP Zie algemeen menselijk patroon.

Anomie Het ontregeld zijn van de samenleving, als gevolg van het ontbreken van sociale normen die aan de 'onbeperkte' verlangens van het individu een bovengrens stellen (Durkheim). Situatie waarbij geen duidelijke spelregels meer gelden en het individu radeloos wordt, omdat het geen duidelijke en/of haalbare levensdoelen meer ziet.

Anomische zelfdoding Suicide als gevolg van onvoldoende richtinggevende waarden, normen en verwachtingen (Durkheim).

Arbeid Alle bezigheden die (economisch) nut opleveren voor degene die de arbeid verricht, voor zijn of haar naaste omgeving (de organisatie) en/of voor de samenleving als geheel. Wordt soms onderscheiden van 'werk'. Jahoda onderstreepte de latente functies van arbeid, naast de manifeste functie van inkomensverwerving (**Latent Deprivatiemodel**)

Arbeidersklasse Een van de drie klassieke hoofdklassen in de sociale stratificatie, naast de burgerij en de middenklasse. Verschillende definities volgens verschillende auteurs. Zo definieert Marx het 'proletariaat' via de verhouding tot de productiemiddelen; Bourdieu typeert de arbeidersklasse aan de hand van laag economisch, laag cultureel en laag sociaal kapitaal en van '*le choix du necessaire*'.

Arbeidsdeling Het opsplitsen arbeid in specifieke van taken. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen maatschappelijke arbeidsdeling en technische arbeidsdeling, waardoor specialisatie mogelijk wordt en een grotere efficiëntie bereikt kan worden. Klassiek is de stelling van Durkheim dat arbeidsdeling leidde tot het vervangen van mechanische naar organische solidariteit.

Arbeidsethos Het geheel van waarden en normen met betrekking tot de betekenis die arbeid heeft in het leven van mensen en in de samenleving als geheel. Een centrale factor voor Weber bij zijn verklaring van het *ontstaan* van het kapitalisme ('protestantse ethiek').

Arbeidsmarkt De 'ruimte' waar het totaal van ruil- en onderhandelingsprocessen, dat plaatsvindt tussen de vragers en de aanbieders van arbeidsvermogen en de daarmee samenhangende regels en institutionele arrangementen, waardoor zowel de allocatie als de prijsvorming van arbeid tot stand komt.

Arbeidsmarkt(segmentatie) De theorie van de dubbele arbeidsmarkt stelt, in afwijking van de klassieke economische theorie, dat er twee arbeidsmarkten zijn: de primaire en de secundaire. De tweede omvat banen zonder leerkansen, laag betaald, precair en zonder aanwezigheid van vakbonden; specifieke groepen, zoals vrouwen, migranten, laaggeschoolden zijn er oververtegenwoordigd. De primaire arbeidsmarkt is het spiegelbeeld daarvan. Het is zeer moeilijk om van het ene naar de andere segment over te stappen.

Arbeidssituatie Wordt getypeerd door de vier A's: de arbeidsinhoud, de arbeidsvoorwaarden, de arbeidsomstandigheden en de (interne) arbeidsverhoudingen (*zie de specifieke trefwoorden*). Situeert zich binnen de 'arbeidsorganisatie', die zelf resulteert in 'werkplekken'.

Arbeidsverhoudingen De relaties tussen de (representatieve) belangenorganisaties van werkgevers en werknemers, waarbij ook de overheid (tripartite) in meerdere of mindere mate intensief betrokken is. Binnen een (geïnstitutionaliseerd) systeem van arbeidsverhoudingen krijgen de voorwaarden en omstandigheden vorm (in een cao) waaronder arbeidsrelaties (kunnen) worden aangegaan. Arbeidsverhoudingen op micro- en mesoniveau gaan over de sociale relatie met de 'leidinggevende' en met de collega's.

Armoede Een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de mensen in armoede van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.

Armoedegrens ('poverty line') Het bedrag dat nodig is om te voorzien in de basisbehoeften (kleding, drinkwater, voedsel, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg, cultuurparticipatie). De EU-armoedegrens ligt op 60% van het mediaan inkomen in een samenleving, aangepast aan het huishoudtype. In België leeft 1 op 7 huishoudens of ongeveer 15% onder de armoedegrens. Deze cijfers zijn gebaseerd op de jaarlijkse EU-SILC-enquête (Eurostat); zie <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/silc/> In het jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting (ACCO) wordt de situatie geanalyseerd.

Armoedeparadox Wie in armoede verzeild raakt, zoekt vaak de stad op, wegens haar anonimiteit en/of sterker uitgebouwde sociale dienstverlening. Armoede is er (geconcentreerd in bepaalde wijken. Deze concentratie leidt tot een *versterking* van de achterstellingseffecten, onder meer via het ontbreken van rolmodellen en de afwezigheid van toekomstperspectieven. De vraag rijst of er een 'urbane onderklasse' ontstaat, waarbij allerlei processen leiden tot maatschappelijke *uitsluiting* van bepaalde bevolkingsgroepen. Zie ook precariaat.

Armoedeval Verwijst naar de afwezigheid van stimulansen om sociale uitkeringen *in te ruilen* voor slecht betaalde, tijdelijke, laaggeschoolde jobs. Het gaat daarbij niet alleen om de financiële dimensie, maar ook om het missen van 'kwaliteitstijd', waardoor ze zich niet serieus kunnen bijscholen en van 'kwaliteitsruimte' (ontoegankelijkheid van publieke plekken, bibliotheken, gemeenschapsvoorzieningen) (Standing, *The Precariat*).

Ascription Zie 'toegeschreven positie'.

Associatie (Weber) Mensen met gemeenschappelijke bekommernissen, interesses of waarden vormen een verband om via gemeenschappelijke acties hun doelen te realiseren (zoals bij zelfhulpgroepen). Typerend zijn hogere morele betrokkenheid van de leden, het democratische karakter, de lage complexiteit en de decentrale besluitvorming.

Automatisering Controle-, correctie- en terugkoppelingstaken van mensen verschuiven naar speciale machines, die zelf op basis van algoritmen de processen (be)sturen en menselijke arbeid vervangen (digitalisering, ICT).

B

Bedrijf Een organisatie voor de productie van producten of diensten, gekenmerkt door contractuele relaties tussen de leden, een soms ver doorgevoerde arbeidsdeling, (arbeids)processen en een (gezag)structuur binnen de welke (arbeids)gedrag 'voorspelbaar' is en een ideologie die deze werkwijze uitdrukkelijk rechtvaardigt. Binnen de kapitalistische productiewijze is een bedrijf gericht op maximale winst voor de eigenaars (meestal aandeelhouders).

Beïnvloeding Een interactie waarbij het gedrag van de ene actor verandert doorheen een proces van overtuigen. Er is informatiele en normatieve beïnvloeding.

Beroepsprestigestratificatie Een rangorde van beroepen naargelang van hun prestige (status), wat resulteert in een ordinale schaal van laag tot hoog.

Betrouwbaarheid Het betrouwbaar meetinstrument is ongevoelig voor wie het gebruikt en voor wat wordt gemeten. Zo meet een betrouwbare thermometer telkens de correcte temperatuur.

Bezitsklassen (*Besitzklasse*, Weber) De maatschappelijke positie wordt bepaald door het materiële bezit. Daartoe behoren de positief geprivilegieerden: renteniers en ondernemers.

Binnengroepsconflict Een conflict dat zich binnen een groep voordoet (vergelijk: tussengroepsconflict). Het kan de interne solidariteit ondergraven maar ook – bij conflictoplossing – de interne cohesie vergroten. Dit laatste gebeurt dikwijls nadat een van de partijen in het conflict wordt uitgesloten.

Breuklijnen Volgens Townsend wordt, naarmate de middelen van een individu of een huishouden verminderen, een punt wordt bereikt waar een plots terugtrekken plaatsvindt van deelname aan de gewoontes en activiteiten die cultureel worden gewaardeerd. Het punt waarop deze terugtrekking verhoudingsgewijs sneller begint te verlopen dan de verminderende middelen zou als de ‘armoedegrens’ kunnen worden gedefinieerd. In het handboek wordt vier soorten van breuklijnen geïdentificeerd: relationele, institutionele, ruimtelijke en maatschappelijke breuklijnen.

Bureaucratie (Merton) Een formele, rationeel georganiseerde sociale structuur met duidelijk gedefinieerde handelingspatronen volgens dewelke, idealiter, elke reeks handelingen functioneel verbonden is met de doelstellingen van de organisatie. Kernbegrippen zijn: formele regels, formele rollen en hiërarchie.

Bureaucratie (Weber) De hoogste trap van een formele organisatie, gekenmerkt door formele en expliciete voorschriften, rationele deskundigheid, hiërarchische gezagsstructuur, rekrutering en promotie op grond van formele (objectieve) kennis en prestaties en zekerheid van betrekking.

Bureaucratische persoonlijkheid (Merton) De functionaris die zich beschermt *tegen* de druk die wordt uitgeoefend door externen op zijn functioneren en prestaties door de regels op een formeel correcte manier toe te passen. Dit leidt organisationeel tot rigiditeit en inflexibiliteit en tot weinig klantvriendelijkheid.

Burgerij Volgens Marx, de sociale klasse die binnen de kapitalistische productiewijze (KPW) de productiemiddelen bezit en zich de meerwaarde toe-eigent die door de arbeid(er) wordt geproduceerd. Vandaar de referentie aan ‘uitbuiting van de arbeidersklasse’.

Burgerschap Zie citizenship.

C

Calvinisme Protestantse leer die stelde dat succes in de wereld een teken is van uitverkiezing voor de hemel (predestinatieleer), wat ertoe leidde dat de gelovigen hun winsten opnieuw investeerden en niet consumeerden, zoals de katholieken. Volgens Max Weber verklaart dit het ontstaan van het kapitalisme in specifieke streken van Europa.

Charismatisch gezag (Weber) Gezag dat steunt op de buitengewone aantrekkingskracht die iemand uitoefent op het publiek (profeten of volksmenners) omwille van bijzondere kwaliteiten aan die persoon worden toebedacht.

Citizenship Volwaardig *burgerschap* komt volgens Marshall tot ontwikkeling in de opeenvolging van juridische gelijkheid (de rechtsstaat), politieke rechten (algemeen stemrecht) en sociale grondrechten (verzorgingsstaat en sociale zekerheid) voor *elke* burger van een natiestaat.

Civilisatieproces (Elias) Een proces waarbij regels ons gedrag ten opzichte van elkaar regelen en dat gedrag tegelijk in verband brengen met ruimere raamwerken van zingeving. Het gaat om de regels van de etiquette, de morele orde en de wet. Een evolutie van “*Fremdzwang*” naar “*Selbstzwang*” (zelfbeheersing).

Civil society, zie maatschappelijk middenveld

Collectiviteit Een grote groep waarvan de leden onmogelijk met alle medeleden direct en regelmatig contact kunnen hebben (interactie en/of communicatie) en die toch een zekere samenhang (solidariteit) kent op basis van gemeenschappelijke waarden (cultuur) of belangen, wat het verband samen houdt (collectieve identiteit).

Commodificatie Ontwikkeling waarbij steeds meer aspecten van het menselijk samenleven voorwerp van marktruil wordt. Daardoor wordt de intrinsieke waarde van voorwerpen, handelingen, denkbeelden en ook de relaties tussen mensen ondergeschikt aan de in geld uitgedrukte (markt)ruilwaarde.

Communicatie Het overdragen van gedachten, gevoelens, wensen en strevingen van een zender naar een ontvanger. Meestal is communicatie verbonden met interactie, onmiddellijk of uitgesteld. ICT is vandaag een belangrijk communicatiemiddel.

Comparatieve / vergelijkende referentiegroep Referentiegroep met voorbeeldfunctie voor het sociaal handelen (zie ook 'relatieve deprivatie').

Conformisme (Merton) Wanneer door de sociale druk van de omgeving mensen hun handelen afstemmen op de dominante spelregels – ze nemen de toegewezen sociale rollen op. Of ook: ze gebruiken institutioneel aanvaarde middelen om algemeen aanvaarde doelen te bereiken.

Contexttheorie Verklaring van sociaal handelen op basis van netwerkenmerken en/of culturele kenmerken van een sociaal verband; ook contingent of contextueel handelen.

Contingentietheorie Beschouwt organisaties als open systemen, die door de omgeving worden beïnvloed en waarmee ze rekening moeten houden. Omgevingskenmerken zijn de economische structuur en conjunctuur (crisis, concurrenten, de beurs, de aandeelhouders), de maatschappelijke ontwikkelingen (arbeidsmarkt, afzetmarkt, vakbonden, gezinspatronen), de politieke ontwikkelingen (wetgeving, regering), de directe omgeving (de buurt). De spelers uit die omgeving worden de 'stakeholders' (belanghebbenden) genoemd; als de aandeelhouder domineert, spreken van een 'shareholder'-benadering (geleid door waarde aandeel op de beurs en het dividend).

Cross-sectioneel (onderzoek) Een meting op één moment van de diverse variabelen. Er kunnen statistische verbanden vast gesteld worden, maar over de richting van het verband – de causaliteit of de oorzaak-gevolgrelatie – kan *geen* wetenschappelijke gefundeerde uitspraak gedaan worden. Daarvoor is longitudinaal onderzoek noodzakelijk.

Cultural lag (culturele kloof) Wanneer cultuurelementen achterblijven op de (veranderde) materiële situaties of wanneer twee aspecten van één cultuur die oorspronkelijk op elkaar waren afgestemd, zich aan verschillende snelheden ontwikkelen en zo uit elkaar groeien.

Cultureel kapitaal (Bourdieu) Het geheel aan disposities (opvattingen, houdingen) die naar 'hogere' cultuur of *Bildung* verwijzen (opleiding en kennis, diploma's, familiale achtergrond, culturele erfenis). Hoeveelheid en samenstelling kunnen verschillen.

Cultuur Cultuur gaat over opvattingen. Meer bepaald is cultuur het (1) min of meer *samenhangend* geheel van: waarden, normen, verwachtingen en doeleinden; (2) dat door samenlevingsverbanden wordt gedragen; (3) dat zorgt voor de *specificatie* en verduurzaming van het sociale gedrag (voor het *bestendigen* van het samenlevingsverband); (4) dat door de leden van een samenlevingsverband wordt *aangeleerd* en *doorgegeven* (via socialisatie).

Cultuuroverdracht of socialisatie Het aanleren van een cultuurpatroon, het aan anderen doorgeven van waarden en normen, doelstellingen en verwachtingen die nodig zijn om deel te nemen aan het sociaal verkeer binnen een gegeven samenlevingsverband.

D

Decommodificatie De mate waarin inkomen *kan* verworven, los van de (arbeids)marktwerking en dat bij ziekte, werkloosheid of ouderdom (wanneer men zich dus niet meer op de arbeidsmarkt kan aanbieden).

Demografische schaarbeweging Verwijst naar de trend waarbij in de loop van de 19de eeuw de levensverwachting steeg door een dalende mortaliteit – door verbeterde publieke en private hygiëne, betere voeding, medische innovaties - die voorafging aan een dalende nataliteit.

Deskilling Omwille van automatisering worden voor een aantal jobs minder competenties gevraagd dan vroeger, wat niet wil zeggen dat routinematige (laaggeschoolde) jobs zouden verdwenen zijn.

Detraditionalisering Proces van de tanende impact van traditionele dominante instituties, zoals de kerk, collectieve rituelen, het huwelijk, de genderrollen. Oorzaak van en/of vergezeld door een erosie van de traditionele leef- en spelregels. Impliceert individuele en collectieve emancipatieprocessen, zoals een toename van de persoonlijke beslissingsvrijheid.

Deviantie Ook wel 'afwijkend gedrag'. Weigering of onvermogen om zich te houden aan de gangbare spelregels. Dit wordt anders geïnterpreteerd naargelang van het theoretische perspectief. Zo ziet de conflicttheorie deviantie als een gevolg van de strijd tussen groepen om de eigen doelstellingen te realiseren; alleen hebben niet alle groepen de legitieme of legitimeerbare middelen om deze doelstellingen te bereiken en zullen de machthebbers de middelen die andere groepen gebruiken, als 'deviant' bestempelen.

Differentiële socialisatie Verschillende vormen socialisatie naargelang van de sociale klasse (arbeiders versus middenklasse), het gender (meisjes versus jongens) of de etnische gemeenschap.

Doelstellingen / doeleinden Algemene waarden en normen worden in concrete sociale situaties vertaald naar specifieke, sociaal bruikbare en hanteerbare doelstellingen (of gewenste resultaten van gedrag).

Doelrationeel (sociaal handelen Weber) Handelen dat gericht is op het systematisch verwezenlijken van weloverwogen doelstellingen, waarbij middelen in functie van de doelstelling worden gekozen en mogelijke neveneffecten worden ingeschat .

Domesticering natuur Het onderwerpen van de natuur aan de mens, het vrijmaken van het leven van allerlei biologische en natuurlijke beperkingen via technologie en wetenschap. Daardoor is de mens *minder* afhankelijk van natuurlijke wisselvalligheden, maar komt er een nieuwe onderwerping – aan de technologie - in de plaats.

Dominante cultuur Geeft de toon aan in een samenleving. Alhoewel gedefinieerd door een elite, wordt ze toch gedragen door de meerderheid van de samenleving ('conscience collective'). Zie ook **subcultuur** en **tegencultuur**.

Dominante klasse De heersende klasse, die kan verschillen naargelang van de historische en ruimtelijke context (adel, burgerij) en die meestal uit verschillende fracties bestaat (intellectuelen, industriëlen, groothandelaars, financiers). Volgens Bourdieu bezit ze veel economisch, sociaal en cultureel kapitaal.

Driefasenmodel (Comte) Comte zag drie fasen die een samenleving zou doorlopen: een theologische, een metafysische en een positivistische fase.

E

Economisch kapitaal (Bourdieu) De materiële mogelijkheden op basis van inkomen en bezit (vermogen); kan meteen in geld worden omgezet. Hoeveelheid en samenstelling kunnen verschillen.

Egoïstische zelfdoding Suïcide als gevolg van onvoldoende integratie binnen een sociaal verband; typisch voor mensen die sociaal erg geïsoleerd en bijgevolg weinig geïntegreerd leven.

EGP-model Een stratificatiemodel met oorspronkelijk acht klassen, ontwikkeld door Erikson, Goldthorpe, Portocarero (1979), dat uitmondde in een drievoudige hiërarchische klassenindeling: de 'dienstenklasse', de 'intermediaire' klasse en de arbeidersklasse klassen. Deze clustering gebeurde op basis van de verschillende arbeidsrelaties .

Elaborated code (Bernstein) Een taal die voldoende abstract is om als algemeen denkraam te gebruiken en die daardoor op diverse situaties kan worden toegepast. Typerend voor de middenklasse.

Emancipatie Het vrijmaken van vroegere beperkingen en het verkrijgen van (gelijke) rechten en kansen. Voorbeelden: slaven, lijfeigenen, arbeiders, vrouwen, holebi's.

Enculturatie Zie socialisatie.

Endogene variabelen Variabelen eigen aan de het bestudeerde sociale fenomeen.

Entzauberung der Welt (Onttovering van de wereld, Weber) Het sociologisch proces waarbij het vroegere gesloten en niet ter discussie staande wereldbeeld geleidelijk open breekt en de traditionele, vaak religieuze verklaringen vervangen worden door inzichten op basis van empirische wetenschappelijke kennis omtrent de sociale werkelijkheid. Mythologische verklaringen worden vervangen door wetenschappelijk onderzoek.

Etnomethodologie Zet een stap verder dan het symbolisch interactionisme. Net zoals het symbolisch interactionisme vindt de etnomethodologie dat de sociale werkelijkheid een voortdurend proces van interactie is doorheen hetwelk de deelnemers met elkaar betekenisvol communiceren, maar ze is er niet van overtuigd dat deze processen objectief kunnen worden beschreven en verklaard door sociologen of door andere experts.

Exogene variabelen Verwijzen naar variabelen die extern zijn aan de bestudeerde fenomenen.

Exteriorisatie (van de interioriteit) (Bourdieu) Zie ook **interiorisatie van de exterioriteit en habitus**. De habitus ontstaat door een 'interiorisatie van de exterioriteit' en geeft, omdat de habitus sturend werkt in het handelen van de mens, aanleiding tot de 'exteriorisatie van de interioriteit'. De interiorisatie van de exterioriteit, of het ontstaan van de habitus als dispositiesysteem, gebeurt eerst in de gesloten gezinssituatie..

Externe arbeidsmarkt De arbeidsmarkt buiten de organisatie (zoals een bedrijf) met werkenden in andere organisaties (denk aan uitbesteding van werk, subcontracting) en met werkzoekenden (schoolverlaters of werklozen). Dit deel van de arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een gebrek aan organisatorische of personele voorzieningen; dus zonder leermogelijkheden op de arbeidsplaats en promotiekansen en met weinig werkzekerheid (precarisering, hoog werkloosheidsrisico) en instabiele werkgewoonten aan de zijde van het arbeidsaanbod. De combinatie van de externe en de secundaire arbeidsmarkt vormt het meest kwetsbare segment van de arbeidsmarkt.

F

Falsifiëren (Popper) Een hypothese wordt aanvaard zolang niet is bewezen dat ze in tegenspraak is met de verzamelde feiten. Minder sterke toets dan verifiëren.

Fatalistische zelfdoding Suïcide als gevolg van een uitzichtloze situatie, zonder enig lichtpunt. Maatschappelijk minder relevante vorm volgens Durkheim.

Financieel kapitalisme Fase van het kapitalisme waarin internationale kapitaalbewegingen en internationale arbeidsverdeling overheersen. Vandaag zichtbaar binnen globalisering en het toenemend van belang van *ratings* voor de beurs en de dominantie van de aandeelhouders.

Folkways Minder belangrijke normen of gewoonten (zie ook *Kann-Erwartungen*), die het dagelijkse leven sturen, met een geringe afdwingbaarheid en sanctionering.

Fordisme Systeem van organisatie van het productieproces waarin de lopende band, waarmee het werk naar de mensen wordt gebracht, een hoofdrol speelt. (1913: eerste bewegende assemblagelijijn). Even belangrijk als de technische aspecten zijn de morele, sociale en economische aspecten van het Fordisme: de nadruk op discipline, op een van bovenaf opgelegde levenswandel, op de koopkracht van de arbeiders (die ook als consumenten worden gezien), die worden gestuurd naar een instrumentele kijk op hun arbeid.

Freischwebende Intelligenz (Mannheim) De mogelijkheid om van het normatief denken in je omgeving af te wijken en onafhankelijk van de sociale klasse op te treden. Onafhankelijke sociale wetenschappers (zouden moeten) behoren tot deze groep, waarbij hun belangen niet samenvallen met die van de dominante economische, culturele en politieke groepen (elite).

G

Gender De cultureel bepaalde invulling van rollen, die op het eerste gezicht geslachtsgebonden zijn. Het gaat dus niet om fysieke kenmerken (sekse), maar om *sociaal* bepaalde (toegeschreven) kenmerken die worden toegedicht aan mannen en vrouwen, die worden gezien als typisch 'masculiene' of 'feminiene' eigenschappen.

Gestratificeerde samenlevingen Gevolg van 'maatschappelijk georganiseerde ongelijkheid'. Het zijn alle samenlevingen waarin posities en statussen aan de hand van particuliere criteria (zoals het bezit van grond, productiemiddelen, kennis) worden toegekend aan standen, kasten of klassen, in termen van boven- of onderschikking en die bepalend zijn voor beperkingen en/of mogelijkheden van een burger (zoals: sociale mobiliteit).

Gezag (Weber) Gerechtvaardigde, legitieme en aanvaarde beïnvloeding door anderen. Onderscheid naar charismatisch, traditioneel en rationeel-legaal gezag.

gini-coëfficiënt is een veelgebruikte maat van *inkomensongelijkheid*, een belangrijke maar niet de enige dimensie van ongelijkheid. Deze coëfficiënt heeft een waarde tussen 0 (perfecte gelijkheid: iedereen heeft hetzelfde inkomen) en 1 (perfecte ongelijkheid: alle inkomen is in handen van één persoon). In ontwikkelde landen varieert deze coëfficiënt tussen 0.25 en 0.40.

Globale instituties zie 'totale institutie'.

Globalisering Een proces waarbij het sociaal en economisch handelen *minder* afhankelijk wordt van tijd en ruimte. Economisch is er de internationalisering van de plaats waar: (1) geproduceerd wordt (bv. lage loonregio's); (2) de afzetmarkten waar geconsumeerd wordt (vandaag vooral productie voor een

wereldmarkt), (3) arbeidsmarkten (migraties, globale arbeidsmarkten). (4) de ideologie van de vrije handel; (5) de relatief goedkope transportmogelijkheden en (6) ICT kan dit proces faciliteren en versnellen. Het is een voortdurend proces van wereldwijde economische, politieke en culturele integratie, met als centraal kenmerk een wereldwijde arbeids(herver)deling, waarbij productielijnen over de wereld worden gespreid ('*off shoring*'). Globalisering wordt mogelijk gemaakt door ontwikkelingen op het gebied van vervoer en telecommunicatie (ICT) en liberalisering van markten (vrij verkeer). Ze kenmerkt zich verder door verregaande schaalvergroting, het ontstaan van een wereldwijde ('vrije') markt en de verspreiding van een consumentencultuur (Mc Donaldisation).

Grand theory Theorie die het hele sociale gebeuren probeert te verklaren. Een '*grand theory*' was het levensproject van Marx, Parsons, Luhmann en Coleman; zo bouwde Marx een theorie op over het ontstaan, de werking en de toekomst van het kapitalisme. Maar de samenleving is zo complex, dat dit een moeilijk haalbare kaart is.

Groep Meest zichtbare sociale netwerk met een specifieke (gedeelde collectieve) identiteit, samenhorigheidsgevoel (solidariteit) en gemeenschappelijke waarden, normen en doelstellingen (cultuur). Elke groep omvat een netwerk, maar niet elk netwerk kunnen we (sociologisch) een groep noemen. Grondvormen zijn: de menigte (aggregaat), de massa, het netwerk, de groep, de institutie, de organisatie, de vereniging, de belangengroep, de partij, de associatie en 'de' samenleving.

H

Habitus (Bourdieu) Een stel schema's die klasseerbare praktijken en activiteiten voortbrengen (consumptie), naast waarnemings- en waarderingsschema's of smaken. Deze objectieve omstandigheden produceren - in samenwerking met de klassen -, de (klassen)habitus. Dit resulteert in leefstijlen in termen van consumptie en smaak (om zich te kunnen onderscheiden).

Hawthorne-effect Het feit alleen al dat mensen weten dat het management zich met hun arbeidssituatie bezighoudt (aandacht, waardering), heeft positieve gevolgen voor het arbeidsmoreel, de betrokkenheid en daarmee voor de productiviteit van de medewerker.

Horizontale mobiliteit Beweging tussen posities, die zich op hetzelfde niveau bevinden en enkel functioneel van elkaar verschillen.

Hypothese Een veronderstelling over een verwacht en empirisch toetsbaar verband tussen twee of meer verschijnselen (variabelen). Een hypothese wordt meestal ontwikkeld op basis van de wetenschappelijke literatuur ('state of the art').

I

Ijzeren wet (Michels) Een proces binnen aanvankelijk democratische (associatieve) organisaties waarbij een kleine organisatie-elite (oligarchie) de macht naar zich toe trekt en als bureaucratie begint te functioneren.

Individualisering Een van de dimensies van modernisering. Mensen kunnen (en mogen) waarden, ideeën, symbolen, relaties of partners kiezen die hen het best bevallen. Dat kan wegens de relativering van traditionele normen en waarden (detraditionalisering) en de overtuiging dat in de wereld vele mogelijkheden open liggen. Het individu is daardoor de zingever geworden voor zijn handelen. Individualisering resulteert in een lossere band tussen het individuele 'ik' en het collectieve 'wij' en in de afkalving van familie- en gezinsverbanden. Daardoor worden mensen directer afhankelijk van

marktmechanismen; voor hun mogelijkheden, maar ook voor de risico's die zij lopen. De afbrokkelende levensnabije verbanden functioneren niet langer als *schokdemper*.

Industrialisatie, industrialisering De historische ontwikkeling en verbreiding van nieuwe productietechnieken en nieuwe organisatievormen via processen van rationalisering, mechanisering en automatisering van het productieproces en het daarmee samenhangende samenbrengen van werkende mensen in steeds grotere productie-eenheden (schaalvergroting): oorspronkelijk thuisarbeid, daarna manufactuur en de fabriek.

Industrieel kapitalisme Fase van het kapitalisme waarin de arbeiders worden tewerkgesteld aan machines, eigendom van de kapitaalbezitters die zich de gemaakte meerwaarde toe-eigenen.

Industriële revolutie Niet zozeer een plotselinge omwenteling, als wel een (geleidelijke) overgang van een agrarische economie naar de industriële samenleving, Begint in Schotland en komt het vasteland binnen via Wallonië. Gesymboliseerd in de stoommachine en het weefgetouw. Werd voorafgegaan door een politieke revolutie (de Franse Revolutie in 1789).

Innovatie (Merton) Type gedrag waarbij algemene maatschappelijke doelen worden aanvaard, maar waarbij cultureel (nog) niet aanvaarde middelen worden ingezet om die doelen te bereiken.

Institutie De wijze waarop cruciale maatschappelijke behoeften (noden om als samenleving te functioneren) georganiseerd worden tot 'geobjectiveerde, vaste, min of meer normatieve (dwingende) sociale handelingspatronen'. Belangrijk is een *impliciete* (latente) consensus over de legitimiteit van een institutie. Kortom: de gevestigde en grotendeels gewaardeerde manieren waarop het sociale leven is georganiseerd, binnen een bepaalde sociale ruimte en sociale tijd.

Institutionalisering Sociologisch *proces* waarin individuele menselijke handelingen worden geobjectiveerd tot vaste, min of meer normatieve handelingspatronen die als *sociaal feit* functioneren.

Instrumentale oriëntatie Tegengesteld aan expressieve oriëntatie. Toegepast op arbeid: werken om financiële redenen en niet om de intrinsieke bevrediging die de job meebrengt.

Interactie De waarneembare handelingen tussen actoren, gekenmerkt door: wisselwerking, anticipatie (voorspelbaarheid) en gemeenschappelijke interpretatie of zingeving. Formele kenmerken van interactie zijn coördinatie, directheid, frequentie, gerichtheid, regelmaat en uitgebreidheid.

Intergenerationele mobiliteit Dit is de sociale stijging of daling tussen ouders en kinderen, dus van de voorgaande generatie naar de andere volgende, meestal gemeten aan de hand van de beroepspositie.

Interiorisatie (van de exterioriteit) (Bourdieu) Het verinnerlijken – als vanzelfsprekend onderdeel van de persoonlijkheid – van de maatschappelijke spelregels, zodat de actor zich gedraagt conform de spelregels van de samenleving. Zie ook: exteriorisatie van de interioriteit.

(Inter)mediërende of tussenliggende variabele Variabele die gevoegd wordt tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabele, wanneer daardoor de verklarende kracht van de relatie wordt versterkt. Strikt genomen is elke variabele die men zich kan voorstellen, een mediërende variabele, omdat er altijd andere variabelen zijn die deze beïnvloeden of erdoor worden beïnvloed. In het wetenschappelijk onderzoek kiest men ervoor zich te beperken tot enkele van de vele variabelen die voor het bestudeerde vraagstuk in het spel zijn. Strikt genomen zijn ook de situationele factoren en gedrag mediërende factoren: situationele factoren omdat deze op hun beurt worden beïnvloed door andere variabelen en gedrag omdat het gevolgen heeft.

Internalisatie Proces waardoor individuen zich de cultuur- en omgangspatronen eigen maken, zodat ze deze ervaren als iets van henzelf, alhoewel ze zijn aangeleerd.

Intragenerationele mobiliteit Sociale stijging of daling binnen één generatie, tijdens een loopbaan, tussen beroepsposities. Binnen de onderneming gaat het dan over promotie (naar een hogere positie) of demotie (naar een lagere).

K

Kastensamenleving De georganiseerde ongelijkheid binnen in een Hindoe-samenleving, gestructureerd naar vijf kasten, aan de hand van het criterium 'religieuze zuiverheid'. In dalende rangorde: de Brahmanen (priesters), de Kshatryas (krijgers), de Vaisyas (handelaars), de Sudras (arbeiders) en de Dalits of onaantastbaren. Deze laatsten vormen een uitgesloten kaste. Ondanks wetgeving die het kastensysteem afschafte, blijft het een sociale realiteit in India.

Klasse De vorm die georganiseerde ongelijkheid aanneemt in de moderne samenleving. De belangrijkste definities van klasse zijn van Marx en Weber. Sociale klassen worden - in tegenstelling tot standen of kasten, niet gevormd of ondersteund door specifieke juridische of religieuze regelingen; evenmin verleent het lidmaatschap van een klasse bijzondere burgerlijke of politieke (voor)rechten. Bij Weber is klasse – de positie op de markt van geld en krediet, of die van een van de productiefactoren (zoals land of arbeid) - onderdeel van een meerdimensionale stratificatieanalyse met als andere dimensies de status (de standen) en de macht (partij). Marx definieert klassen in termen van het al dan niet bezitten van de productiemiddelen: de bezittende klasse noemt hij de burgerij, de andere - die enkel haar arbeid heeft om van te leven - het proletariaat.

Klassenmaatschappij De meeste (moderne) samenlevingen zijn klassenmaatschappijen, die georganiseerd zijn aan de hand van de gemeenschappelijke positie ten aanzien van cruciale maatschappelijke variabelen (inkomen, vermogen, beroep, onderwijs en levensstijl). Sociale mobiliteit is mogelijk (open samenleving, gebaseerd op een meritocratie. Bij Marx domineert een dichotoom of tweeledig antagonistisch klassenmodel; Weber onderscheidt vier klassen: negatief en positief geprivilegieerde bezitsklassen (*Besitzklasse*) en verwervingsklassen (*Erwerbsklasse*).

Klasse-an-sich (Marx) Een klasse die er zich nog niet van bewust is dat ze gemeenschappelijke belangen heeft; als toestandsklasse is ze bijgevolg nog geen actor in de klassenstrijd. Bij Marx heeft dit vooral betrekking op het proletariaat.

Klasse-für-sich (Marx) Onder invloed van een aantal ontwikkelingen, wordt de klasse zich bewust van haar gemeenschappelijke belangen als klasse en ze zal actor worden in de klassenstrijd.

Klassenschema (Wright) Drie hoofdklassen: burgerij, kleine burgerij en proletariaat. Daarnaast zijn er de '*objectively contradictory locations*': management, kleine werkgevers en halfzelfstandige werknemers. Wright combineert daarbij volgende variabelen: de relatie tot de productiemiddelen, de gezagsverhouding en de relatie tot schaarse competenties ('*credential assets*').

L

Labeling Een normovertreding worden enkel afwijkend (deviant) gedrag als ze ook zo wordt gedefinieerd (bestempeld) door de 'anderen'.

Learned deviance Spelregels die worden bijgebracht in specifieke groepen (met een subcultuur), kunnen aanleiding geven tot handelen dat door de ruimere samenleving als afwijkend wordt bestempeld.

Leefstijl (Bourdieu) De klassenhabitus bepaalt, op basis van de handelingsschema's, de consumptie (toe-eigening van goederen) en op basis van de waarderingsschema's, de smaak; gezamenlijk leggen ze de leefstijl vast. Leefstijluitingen dienen voor de toelating tot een bepaalde groep en onderscheiden die groep van andere.

Legaal-rationeel gezag (Weber) Gezag dat steunt op controleerbare principes en regels en dat berust bij instanties als rechters en ambtenaren. Typerend voor moderne samenlevingen. Vindt zijn ideaaltypische uitdrukking in de rechtsstaat of in de bureaucratische organisatie.

Longitudinaal Data die zijn verzameld op *verschillende opeenvolgende* momenten in de tijd en op een identieke wijze (zelfde geldige en betrouwbare vragenbatterij, wijze van verzamelen van data). Doorheen de verschillende opeenvolgende opnamen kan worden vastgesteld of een verandering van de onafhankelijke variabele ook veranderingen meebrengt bij de afhankelijke variabelen. Panelgegevens zijn een specifieke vorm van longitudinale data.

M

Maatschappelijke middenveld (*la société civile, civil society*) De sociale en culturele organisaties of verenigingen die zich bevinden tussen het individu en de staat. Ze streven geen strikt politieke doeleinden na, maar zijn meestal bedoeld voor belangenverdediging (vrouwen) of voor maatschappelijke issues (het milieu).

Macht Macht is verbonden met bepaalde posities en de actoren in die posities kunnen de handelingsmogelijkheden van andere actoren beperken en ze op een bepaalde wijze doen handelen, zelfs tegen hun wil in.

Machtsbronnen Macht neemt verschillende vormen aan, naargelang van de bron (en dus de positie): (1) politiek (reguliere macht); (2) economisch (controle over schaarse goederen); (3) sociaal (vermogen om te mobiliseren) en (4) cultureel (beroep kunnen doen op de loyaliteit en gedeelde verbondenheid aan waarden bij de leden).

Machtselasticiteit Verwijst naar de relatieve veranderingen in machtspositie door veranderingen in de beschikbare machtsalternatieven.

Machtselite Een netwerk of een groep die verschillende machtsbronnen combineert en vanuit dat knooppunt de samenleving (of het samenlevingsverband) stuurt (een 'inner circle').

Macro-dimensie De grootste schaal van het samenleven, het hoogste aggregatieniveau, zoals de natiestaat of de EU.

Mangelwesen Een mens wordt geboren zonder voldoende instincten, maar bezit wel het potentieel om een 'tweede natuur' te ontwikkelen (in casu de cultuur) en de spelregels te leren om aan het sociaal verkeer deel te nemen. Dit is de functie van de socialisatieprocessen.

Mattheuseffect Naar het Evangelie volgens Matteüs, 25:29: *'Want wie heeft zal nog meer krijgen, en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen.'* Voor het eerst gebruikt door R.K. Merton (19xx), wanneer hij erop wees dat de universiteitsprofessor die eerst over een assistent beschikt, een grote en soms onoverbrugbare voorsprong verwierf op de collega's. Vandaag toegepast op de (onbedoelde) effecten van sociaal beleid (Deleeck, 19xx), wanneer hij vaststelde de voordelen van verzorgingsstaatsarrangementen systematisch en verhoudingsgewijs meer stromen naar de hogere sociale groepen (en vooral middengroepen), dan naar de lagere (zwakkere) sociale groepen waarvoor ze initieel zijn bedoeld. Daardoor versterkt de verzorgingsstaat soms initiële ongelijkheden in plaats van ze te verminderen.

Mechanische solidariteit (Durkheim), zie **Solidariteit**

Mentaliteitsklasse (Klasse-für-sich) Het bewustzijn van mensen ten opzichte van anderen in een bepaalde maatschappelijke positie te verkeren op grond van de plaats die zij in het productie/dienstverleningsproces innemen.

Meritocratie Een samenleving waar prestaties bepalend zijn voor de maatschappelijke 'georganiseerde ongelijkheid'.

Microdimensie Het meest kleinschalige niveau binnen het samenleven, zoals het gezin, de speelgroep of de peergroep (leeftijdsgenoten).

Middenklasse De invulling verschilt, maar het gaat altijd over de klasse tussen de 'hogere' klasse (of burgerij' en de arbeidersklasse. Zo ziet C.W. Mills twee componenten, de oude en de nieuwe middenklasse. Bourdieu en Wright ruimen plaats in voor de 'kleine burgerij' (de 'petty bourgeoisie', concept ontleend aan Marx). Bij Weber vormt de middenklasse een mix van positief en negatief geprivilegieerde verwervingsklassen. Bij Marx is de middenklasse afwezig, althans is het een klasse die tot verdwijnen is gedoemd in het polarisatieproces dat met het kapitalisme gepaard gaat. Bij andere auteurs bestaat er enkel nog een middenklasse.

Middle-rangetheorie (Merton) 'theorie met beperkte reikwijdte'. Een empirisch toetsbaar geheel van abstracte concepten en uitspraken dat te situeren valt *tussen* de louter empirische beschrijving van sociale verschijnselen en de alomvattende theorieën van het sociale.

Mobiliteitstabellen Bivariate kruistabellen waarbij twee variabelen worden gekruist met op de horizontale as de variabele 'sociale positie van herkomst' (gewoonlijk de beroepspositie van de vader) en op de verticale as de 'bereikte sociale positie' (gewoonlijk de beroepspositie van de zoon).

Modernisering De transitie van een feodale, agrarische, gesloten samenleving naar de kapitalistische industriële en open samenleving in West-Europa. Modernisering is het gevolg van een samenhangend complex van veranderingsprocessen van structurele, culturele, psychische en fysische factoren. Parsons onderscheidt vier dimensies: (1) structuur (structurele differentiatie), (2) cultuur (rationalisering), (3) persoon (individualisering / detraditionalisering) en (4) natuur (domesticatie).

Moderniteit Getypeerd door de idee van de maakbaarheid van de samenleving, het streven naar rationele ordening van de samenleving en het vertrouwen op wetenschap en techniek. Zichtbaar in de groei van industriële complexen (massaproductie, Fordisme), de toenemende urbanisatie, het drastisch terreinverlies van religie en magie, de voortschrijdende rationalisering van het denken en handelen, een groeiende democratisering (burgerschap) en relatief afnemende sociale verschillen, een toenemende individualisering (detraditionalisering) en een grotere beheersing van de natuurkrachten.

Mores Normen die belangrijk zijn en bij overtreding strikt gesanctioneerd worden.

Müller-Lyer-effect Lijnen van gelijke lengte worden, afhankelijk van de cultuur, toch als ongelijk gezien.

N

Netwerk Een geheel van sociale relaties die samenkomen in knooppunten en dat kan worden onderscheiden van andere netwerken. Dynamisch kunnen die sociale relaties ook worden gezien als kanalen die verschillende posities verbinden en waarlangs sociale goederen stromen.

Netwerkanalyse Relationele benadering van de sociale werkelijkheid via netwerken, veeleer dan via kenmerken (attributen) van de actoren, zoals geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, beroep, houdingen of

opinies. Relationale gegevens kunnen niet worden herleid tot dergelijke attributen van afzonderlijke actoren, maar behoren tot de sociale structuren.

Netwerkmaatschappij (Castells) Samenleving die wordt gekenmerkt door nieuwe organisatiestructuren die gebruik maken van over de wereld verspreide nieuwe, op informatie- en communicatie technologie (ICT), gebaseerde communicatiemediën.

Netwerkorganisatie Organisaties organiseren zich hoe langer hoe meer binnen een netwerk, waarbij activiteiten, voor zover ze niet tot de kerncompetenties behoren, worden uitbesteed ('outsourcing', 'off shoring'). Medewerkers die geen lid zijn van de organisatie, kunnen er dus toch activiteiten ontwikkelen (zoals uitzendkrachten).

Normatieve referentiegroep Groep waaraan richtinggevende waarden en normen voor het handelen worden ontleend. Kan samenvallen met de lidmaatschapsgroep maar betreft meestal een groep waarvan men lid wil worden en daarop al anticipeert!

Normen Collectieve, meer of minder bindende specifieke gedragsregels, zoals wetten en reglementen of sociale beleefdheidsregels. Opvattingen over hoe men zich (niet) moet gedragen in concrete sociale omstandigheden; ze regelen het dagelijkse sociale verkeer (gedragsregels met geboden en verboden).

O

Odds ratio Berekening hoe (on)gelijk de kansen zijn voor mensen om een hogere of lagere (beroeps)positie te bereiken. Hoe hoger de odds ratio, hoe geslotener de beroepsklassen zijn; hoe dichter bij één, hoe opener.

Oligarchie Een kleine groep die macht centraliseert en zo snel evolueert naar bureaucratie, zonder democratische onderbouw, of de elite van een organisatie in termen van macht.

Omgeving Belangrijk bij een contingente benadering van de organisatie. De omgeving wordt getypeerd door twee variabelen: (1) de mate van dynamiek van omgevingsveranderingen (stabiel tot turbulent); (2) het niveau van complexiteit (eenvoudig tot ingewikkeld).

Onafhankelijke variabele Dat kenmerk van een persoon, groep of sociale situatie, dat de afhankelijke variabele(n) kan verklaren; ook antecedent genoemd.

Onderklasse Een (veeleer stedelijke) klasse die ondanks de naoorlogse economische groei en sterke uitbouw van sociale voorzieningen, toch in armoede blijft (gesegregerde enclaves). Het is bevolkingsgroep die niet actief is op de arbeidsmarkt, met een hoge werkloosheidsduur en met toenemende afhankelijkheidsgraad van overheidsvoorzieningen. Risico op maatschappelijke reproductie. Zie ook precariaat.

Ongelaagde samenleving Samenlevingen waarbij alle posities nevensgeschikt zijn en alle ermee verbonden statussen gelijkwaardig. Als er statusverschillen zijn dan is dat op basis van 'universele beginselen van rangtoewijzing' (leeftijd, geslacht en/of persoonlijke kenmerken).

Ordem e Progresso Slogan op de Braziliaanse vlag. Geïnspireerd op de uitspraak van Auguste Comte: 'Savoir pour prévoir afin de pouvoir'.

Organisatie Een bewust gepland samenwerkingsverband van mensen voor het realiseren van één of meerdere specifieke doelen (vaak 'missie' genoemd), met een min of meer ontwikkeld stel formele spelregels en een uitgetekende (hiërarchische) gezagsstructuur, duidelijk afgelijnde rollen en verantwoordelijkheden, die onafhankelijk zijn van de persoonlijke kenmerken van mensen (de leden) die deze rollen vervullen. Essentiële kenmerken van een organisatie zijn (1) finalisatie (wat wil men

realiseren?), (2) arbeidsverdeling (wie doet wat?) en (3) coördinatie (afstemming). Organisaties zijn niet alleen intern georganiseerde ongelijkheid (hiërarchie, boven- en onderschikking); ze produceren en verdelen *ook* veel ongelijkheid naar de samenleving (zoals via het statuut van de leden, het type van contracten; zie interne arbeidsmarkt).

Organisatie, strijd en solidariteit Een organisatie is een samenspel van mensen met tegelijk eigen belangen, verwachtingen en visies die verschillende posities en rollen hebben én met gemeenschappelijke doelen. Dus spelen er factoren die werken naar conflict en andere die werken naar solidariteit. Solidariteit wordt gestimuleerd door een gedeelde organisatiecultuur. Voor conflict hantering worden een aantal tactieken gehanteerd. Van bovenaf: elimineren (macht), negeren, coöpteren, marchanderen, onderhandelen en pacteren; van onderop: confronteren, distantiëren, corrumperen, marchanderen, onderhandelen en pacteren.

Organisatiecultuur Vele organisaties ontwikkelen een eigen stel van waarden, normen, doelen en verwachtingen, die als organisatiecultuur kan worden gemerkt. Daardoor worden handelingspatronen aangeleerd, via formele én informele leerprocessen, die bijdragen tot de beheersbaarheid van het gedrag van de leden van de organisatie. Harrison onderscheidt een rolcultuur, taakcultuur, existentiële cultuur en clubcultuur. Quinn en Rohrbaugh hebben het over een aanpassingsgerichte cultuur, een missiecultuur, een clancultuur en een bureaucratische cultuur. *Met behulp van de OCI-software kan de student webgestuurd zelf onderzoek doen naar organisatieculturen, mits licentie.*

Organische solidariteit (Durkheim), zie **Solidariteit**.

P

Pact van Sociale Solidariteit Gesloten tussen vakbonden en werkgeversorganisaties in 1944, in het kader van de economische heropbouw van het land. Twee principes: (1) 'De werknemers eerbiedigen het wettig gezag van de hoofden van de ondernemingen en stellen er een eer in hun werk plichtsgetrouw uit te voeren.'; (2) 'De werkgevers eerbiedigen de waardigheid van de arbeiders en stellen er een eer in hen met rechtvaardigheid te behandelen. Zij verplichten zich ertoe, rechtstreeks noch onrechtstreeks hun vrijheid van vereniging en de uitbreiding van hun organisaties direct, noch indirect te hinderen.' Door dit pact werd in België de klassenstrijd met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden geïnstitutionaliseerd, via diverse wettelijke overleg- of onderhandelingsorganen omtrent op macro-, meso- als microniveau (Nationale Arbeidsraad, Paritaire Comités, ondernemingsraden, met specifieke spelregels (collectieve arbeidsovereenkomsten), met als doel 'sociale' vrede, competitiviteit van de ondernemingen en sociale vooruitgang voor de burgers.

Padmodellen Worden binnen sociaal mobiliteitsonderzoek gebruikt om te achterhalen of iemands SES uitsluitend wordt bepaald door de sociale herkomst of dat er ook interveniërende variabelen, zoals onderwijs, in het spel zijn - die zelf ook in mindere of meerdere mate door de variabele sociale herkomst worden beïnvloed.

Paradigma Een theoretisch model voor wetenschapsbeoefening en daardoor een specifieke onderzoekstraditie. Bestaat uit een specifieke combinatie van uitgangspunten van waaruit naar de (sociale) werkelijkheid wordt gekeken en komt tot uitdrukking in een eigen conceptueel raamwerk en in voorschriften van methodologische en onderzoekstechnische aard. Er zijn vier grote paradigma's: het symbolisch interactionisme, de ruiltheorie, het structuurfunctionalisme en de conflicttheorie.

Partij (Weber) Elke vrijwillige vereniging die tot doel heeft om de controle over de beslissingscentra van een groep (organisatie, natiestaat) te verwerven, teneinde de eigen doelstellingen planmatig te

realiseren. Derde dimensie in de stratificatiemodel van Weber, naast klasse of stand. De politieke partij is een specifieke vorm.

Patronen en structuren De min of meer vaste resultaten van het sociaal handelen, die op hun beurt het sociaal handelen zullen sturen.

Patroonvariabelen (Parsons) Twee stellen van centrale waarden. Patroonvariabelen A (*ascription, diffuseness, particularism, affectivity en collective orientation*) worden vooral (maar niet uitsluitend) aangetroffen in traditionele samenlevingen; patroonvariabelen B (*achievement, specificity, universalism, affective neutrality, self-orientation*) vooral in de moderne samenleving.

Positie Een plaats binnen een sociale ruimte die verwijst naar andere plaatsen binnen dat samenlevingsverband (een groep, een vereniging, een organisatie), een sociaal adres dat refereert aan andere adressen, onafhankelijk van de concrete actoren die de positie bezetten. Een positie maakt deel uit van een positiestel en wordt vergezeld van sociale rollen en een sociale status.

Positionele dimensie of netwerkdimensie Een van de twee dimensies van de definitie van sociologie en dus van elke samenleving, naast de symbolische dimensie (cultuurpatroon).

Postindustriële werkgelegenheid Arbeid binnen geavanceerde wijzen van industriële of kennisproductie (professionals, informatici) en sociale en persoonlijke dienstverlening (quartaire sector)

Prebureaucratie (ideaaltipe Weber) Organisatietype waarbij de gezagsdrager autonoom stuurt, zonder regels of normen, alsof de organisatie zijn persoonlijk huishouden is. Overheersend in de premoderne periode, maar vandaag nog altijd kenmerkend voor vele familiebedrijven.

Precariaat (Standing) Een combinatie van 'proletariaat' en 'precair'. Het precariaat wordt gekenmerkt door hun partiële betrokkenheid bij het productieproces en door 'werk-voor-arbeid', wat verwijst naar een verzameling onbetaalde activiteiten die ze verplicht zijn om te verrichten, als ze tenminste een job willen houden. Precair verwijst naar arbeidsonzekerheid (flexibele contracten, mini-jobs) en een hoog werkloosheidsrisico (ook naar werkloosheidsduur), slechte arbeidsvoorwaarden (lage lonen) en arbeidsomstandigheden, beperkte sociale, culturele en politieke en economische rechten en preciaire (materiële) leefomstandigheden. Zelfs 'werk' biedt dus geen garantie op een voldoende inkomen ('working poor'). Een nieuw 'lompoproletariaat'?

Precariteitsval Het resultaat van de tijd die het precariaat nodig heeft om toegang tot (sociale) uitkeringen te krijgen (bureaucratische eisen). Komt bovenop de armoedeval.

Primaire arbeidsmarkt Dat deel van de arbeidsmarkt met goede banen; dat zijn banen met een complexere werkinhoud, leermogelijkheden, een aantrekkelijke beloning, doorstroommogelijkheden, werkzekerheid en sterke aanwezigheid van vakbonden.

Primaire groep Een kleine groep met een zekere duurzaamheid, waar de leden regelmatig, veelvuldig en intensief interacteren en communiceren, met sociale relaties die de gehele persoon omvatten (face-to-face), getypeerd door een relatieve intimiteit (uitgebreide en diepe communicatie) en door de waardering van de relatie om haarzelf (waarderationeel). De meest nabije levensgroep (gezin, peergroep), maar ook aanwezig in organisaties.

Primaire relaties Relaties met anderen als 'totale persoon' (gezin, peergroep), waar ook de primaire socialisatie plaats vindt.

Primaire socialisatie Socialisatie binnen een primair verband (zoals gezin en peergroep) die de basis legt voor de habitus.

Proletariaat Volgens Marx, een van de twee hoofdklassen in de kapitalistische productiewijze (KPW): hun relatie met de burgerij is een 'zero sum game'. Doordat ze geen productiemiddelen bezitten, moeten ze hun arbeid verhuren aan de burgerij, bezitter van de productiemiddelen. De meerwaarde die de arbeiders produceren wordt toegeëigend door deze burgerij. Omdat het loon lager is dan meerwaarde die ze produceren, is er sprake van economische uitbuiting. Volgens Marx evolueert het proletariaat van een *Klasse-an-sich* naar een *Klasse-für-sich* door de ontwikkeling van een klassenbewustzijn, een bewustzijn van hun gemeenschappelijke belangen en van hun historisch belang als universele klasse. De eruit resulterende klassenstrijd draagt bij tot het verdwijnen van de KPW.

Publieke opinie Een vage en vluchtige, maar invloedrijke macht in een moderne samenleving, die bestaat uit politieke commentatoren, massamedia, periodieke politieke opiniepeilingen, sociale mobilisatie en sociale media.

Q

Quasi-groups De leden hebben wel bepaalde karakteristieke gedragspatronen gemeenschappelijk, maar ze vormen geen groepen; wel zijn ze een rekruteringsgebied voor groepen (zoals collectiviteiten).

R

Rationalisering De sociale werkelijkheid wordt geordend en gesystematiseerd met als kenmerken: berekenbaar, beredeneerbaar, weloverwogen, voorspelbaar en beheersbaar. Dit uit zich in de Weberiaanse 'Entzauberung der Welt', in collectief handelen (doelgerichte instituties, bureaucratie) en in individueel doelrationeel handelen. In het productieproces, de voortdurende vereenvoudiging en het beheersbaar maken van een productie- en arbeidsproces.

Rebellie (Merton) De maatschappelijk aanvaarde doelen en cultureel gesanctioneerde middelen om die doelen te bereiken, worden verworpen en in de plaats daarvan worden andere doelen en middelen gehanteerd. Streeft naar het vervangen van de bestaande maatschappelijke orde door een alternatief.

Referentiegroep Groepen waaraan mensen refereren voor hun waarden (normatieve referentiegroepen) of gedrag (comparatieve referentiegroepen). Kan samenvallen met de lidmaatschapsgroep.

Referentiekader Een stapsgewijs opgebouwd raamwerk, vanuit de ervaringen die mensen opdoen, dat dan hun verdere waarnemingen (perceptie) zal beïnvloeden. Het vormt een geheel, is relatief stabiel doorheen de tijd. Een groepsmatig gedeeld referentiekader noemen we een cultuurpatroon. Gaat vaak gepaard met stereotypen. *Wetenschappers* hebben eigen, wetenschappelijk onderbouwde, referentiekaders (paradigma's).

Relatie Betrekking met een bepaalde mate van voorspelbaarheid tussen actoren, zowel individuen als groepen. Relaties kunnen nevenschikkend of onderschikkend van aard zijn, van strijd of van samenwerking.

Relatieve deprivatie Het zich tekort gedaan voelen in vergelijking met anderen. Een persoon of groep is relatief gedepriveerd van een sociaal goed wanneer aan een aantal voorwaarden is voldaan: (1) men heeft het goed niet, (2) men *ziet* anderen die het goed wel hebben, (3) men wil het goed ook hebben en (4) men ziet het als haalbaar om het goed te hebben. De mate van relatieve deprivatie wordt bepaald door de grootte van de (gepercipieerde) kloof met de referentiegroep, de omvang van de groep en de intensiteit van de gevoelens.

Representativiteit Werken met een zo getrouw mogelijke weergave van het bestudeerde stuk sociale werkelijkheid. Voor een survey trekt men een representatieve steekproef uit de bestudeerde populatie, waarbij elk geval eenzelfde kans heeft om te worden geselecteerd.

Restricted code (Bernstein) Een taal die is gericht op praktische, situatiegebonden aangelegenheden, minder geschikt voor gesprekken over abstracte ideeën, relaties of processen. Kenmerkend voor (kinderen uit) de arbeidersklasse. Het draagt bij tot de leerachterstand op school, waar abstract redeneren (wiskunde) belangrijk is.

Retraitisme (Merton): Maatschappelijke gewaardeerde doelen noch de cultureel aanvaarde middelen om die doelen te realiseren worden aanvaard. Men trekt zich terug uit het samenlevingsverband en formuleert geen alternatief, zoals bij rebellie.

Risicomaatschappij (Beck en Giddens) Een typering van de huidige samenleving die zou worden gekenmerkt door nieuwe maatschappelijke risico's die veeleer globaal zijn, zoals milieuproblemen en de klimaatcrisis.

Ritualisme (Merton) Sociaal handelen dat de cultureel aanvaarde middelen hanteert, maar niet de maatschappelijk erkende doelen. Typisch voor een bureaucratische persoonlijkheid die zich strikt aan regels en procedures houdt.

Rol De verwachtingen ten aanzien van het gedrag dat bij een bepaalde sociale positie hoort ('regieaanduidingen'); de verwachtingen die positiebekleders ten aanzien van elkaar hebben (voorgevormde, routinematige gedragspatronen; 'verwachtingsverwachtingen').

Rolattributen Uiterlijke tekenen ter herkenning van de rolspeler, voorwerpen die nodig zijn om een rol te kunnen spelen. Deze hebben, in tegenstelling tot statussymbolen, een (meestal non-verbale) communicatieve en een utilitaire functie (doorzichtigheid van het sociale leven).

Rolconflict Gevolg van tegenstrijdige verwachtingen omtrent een rol. Er zijn interne en externe rolconflicten. Er bestaan mechanismen om een rolconflict op te lossen.

Rollenstel Het geheel van de rollen die bij de onderscheiden posities van een persoon horen.

S

Samenzijn (*"togetherness situation"*): mensen verbonden door de tijdelijke (soms wat permanentere) situatie die hen samenbrengt. Het samenzijn mist gemeenschappelijke waarden en normen en daardoor voldoende duurzaamheid om als échte groep te worden aangezien.

Secundaire relaties **Relaties** die betrekking hebben op een duidelijk aanwijsbaar sociaal kenmerk, zoals het beroep. Spelen zich gewoonlijk maar niet altijd af in de publieke ruimte: als koper en verkoper, ambtenaar en burger, leraar en student. Ze veronderstellen doelrationeel handelen en zijn typisch voor de moderne samenlevingen, waarin ze zich niet alleen naast de primaire relaties hebben ontwikkeld, maar dikwijls ook in de plaats ervan zijn gekomen.

Secundaire socialisatie Door secundaire socialisatie leert men hoe zich te gedragen in formele omstandigheden en omgevingen. Gebeurt vooral op school en in andere organisaties (verenigingen, bedrijven). De toegang tot deze formele organisaties houdt meestal zelf een socialisatieproces in; collectieve rituelen spelen daarbij een niet te onderschatten rol. 'Inburgering' is een belangrijke vorm van socialisatie voor nieuwkomers.

SES Socioeconomische status. Wordt gemeten via onderwijs, inkomen en beroep.

Sociaal handelen Handelen dat betekenisvol betrokken is op dat van de anderen, en kan gericht zijn op verleden, heden en toekomst. Hoeft niet over samenwerking te gaan; ook strijd is sociaal handelen. Niet alle handelen in de publieke ruimte is sociaal handelen en ook niet-handelen kan sociaal handelen zijn. Weber onderscheidt vier grondcategorieën van sociaal handelen: affectief, traditioneel, waarderationeel en doelrationeel sociaal handelen. Bevat een interactie- en een communicatiecomponent.

Sociaal kapitaal (Bourdieu) Omvat het geheel van (sociale) relaties binnen sociale netwerken of het kapitaal aan respectabiliteit en eer (status). Hoeveelheid en samenstelling kunnen verschillen.

Sociaal veld (Bourdieu) Een samenleving is een geheel van onderling verbonden velden die samen een sociale ruimte vormen. Een veld is een gestructureerd geheel van sociale posities, dat door individuen of instituties wordt bezet en dat de situatie bepaalt van wie het bevolkt.

Sociale categorie Verzamelingen van sociale eenheden met een bepaald gemeenschappelijk kenmerk (attributionele variabelen zoals leeftijd, geslacht, inkomen). Een *quasi-group*, omdat er geen netwerkdimensie of gemeenschappelijke zingeving is.

Sociale controle Maatschappelijk proces van gedragsbeïnvloeding, waarvan degene die wordt beïnvloed en degenen die beïnvloeden zich niet altijd bewust zijn. Sociale controle kan intern of extern en positief of negatief zijn. Wordt uitgeoefend via allerlei maatschappelijke processen: socialisatie, internalisatie, collectieve rituelen, disciplineren. Wordt afgedwongen via **sociale sancties**.

Sociale differentiatie Een van de vier vormen van sociale verschillen, waarbij er geen breuklijnen en geen hiërarchische verhouding (onder- en bovenschikking) bestaan. Ook: sociale verscheidenheid.

Sociale fragmentering Een van de vier vormen van sociale verschillen, waar er wél breuklijnen, maar geen hiërarchische verhouding (onder- en bovenschikking) bestaat.

Sociale fysica (Comte) Eerste naamgeving voor wat hij nadien sociologie noemde. De hypothese dat maatschappelijke verschijnselen kunnen waargenomen en geordend en uit die waarnemingen algemene wetten kunnen worden geformuleerd, zoals binnen de *exacte* wetenschappen. Doelstelling: "Savoir pour prévoir afin de pouvoir".

Sociale mobiliteit De processen van sociale stijging en sociale daling op de maatschappelijke ladder (SES). Vormen zijn intragenerationele en intergenerationele, horizontale en verticale, positionele en individuele mobiliteit.

Sociale ongelijkheid Een van de vier vormen van sociale verschillen. Er zijn geen breuklijnen, maar er bestaat een hiërarchische verhouding, het gaat over sociale relaties van *boven-* en *onderschikking*. Wordt vaak gemeten aan de hand van de sociaal economische status (SES), maar etniciteit en 'gender' worden tegenwoordig ook meegenomen in het onderzoek. Twee klassieke mechanismen voor ongelijkheid zijn: (1) de uiteenlopende waardering voor posities en (2) de economische organisatie van de samenleving. De collectieve neerslag van sociale ongelijkheid is zichtbaar in de vorm van sociale stratificatie (functionalisme) of sociale klassen (conflicttheorie). Ongelijkheid is een fundamenteel vraagstuk voor sociologen en verklaart vaak diverse sociale problemen.

Sociale problemen Zijn maatschappelijke toestanden die maatschappelijk als onwenselijk worden beschouwd, omdat ze afwijken van en zelfs strijdig zijn met de heersende waarden en normen in een samenleving.

Sociale relaties De vaste patronen die het resultaat zijn van interactie en communicatie en die deze tevens sturen. Ze verbinden sociale posities en vormen, samen met deze posities, sociale netwerken. Zie ook **primaire** en **secundaire relaties**.

Sociale ruil Een uitwisseling van sociale goederen; dat kunnen zowel immateriële als materiële goederen zijn. Sociale ruil omvat dus ook de ruil van betekenissen (symbolisch interactionisme) en economische ruil. Wederkerigheid is een centraal gegeven. Er is een individualistische en collectieve interpretatie van sociale ruil. Bij de individualistische interpretatie staan de directe ruilverhoudingen tussen individuen centraal; bij de collectieve interpretatie gaat het om indirecte ruil en is de zingeving door de maatschappelijke omgeving cruciaal.

Sociale versnelling (*'social acceleration'*) (Rosa) De actuele trend dat het maatschappelijk en economisch leven voortdurend in een hogere versnelling komt. Factoren zijn de versnelling van technologie, van economische processen, van diverse andere manieren van samenleven, van het levenstempo en de werk/leven balans, van de cultuur, van het arbeidsbestel.

Sociale uitsluiting Een van de vier vormen van sociale verschillen, waarbij er zowel breuklijnen als een hiërarchische verhouding (onder- en bovenschikking) bestaat. Leidt tot een scheiding tussen *'in'* en *'out'*. Vormen zijn (etnische) discriminatie, segmentering van de arbeidsmarkt, fysieke ontoegankelijkheid en institutionele opsluiting. Armoede is een extreme vorm van sociale uitsluiting.

Socialisatie (of enculturatie) Maatschappelijk proces dat zorgt voor overdracht van allerlei overtuigingen, waarden en normen, doelstellingen en verwachtingen, die richtinggevend of regulerend zijn voor het sociale handelen en voorwaarde is voor participatie aan het sociaal verkeer. Socialisatie is *één* van de maatschappelijke processen die bijdragen tot het voortbestaan van een sociale of institutionele orde en tot de voorspelbaarheid van het sociaal handelen sturen (verwachtingsverwachtingen). Zorgt voor de *'vermaatschappelijking van het individu'* of voor de *'interiorisatie van de exteriorisiteit'* (Bourdieu).

Société civile Zie *'maatschappelijke middenveld'*

Sociologie De wetenschap die (1) de maatschappelijke patronen en structuren bestudeert, (2) in hun ontstaan, voortbestaan en veranderen, en (3) tevens het sociale handelen van mensen in de interactie met deze patronen en structuren.

Sociotechniek Stroming binnen de arbeidssociologie waarbij de nadruk ligt op een integratie van het technische taaksysteem (technologie) en het sociale groepssysteem, onder andere via de organisatie van het productproces in hele taakgroepen (teams).

Solidariteit Verwijst naar wat een groep, een organisatie, een samenleving samenhoudt, solide maakt, voor cohesie zorgt. Het bekendste onderscheid is dat van Durkheim tussen mechanische en organische solidariteit. Mechanische solidariteit is typisch voor de traditionele samenleving, die gekenmerkt wordt door een geringe arbeidsdeling met een relatief eenvoudige sociale structuur; organische solidariteit is kenmerkend voor de complexe, moderne maatschappij, waarin het proces van arbeidsdeling ver is voortgeschreden.

Stand (Weber) *'Een specifieke, positieve of negatieve sociale waardering van de eer, die aanknoopt bij een of andere eigenschap die velen gemeenschappelijk hebben'*. Een dimensie van de sociale stratificatie bij Weber, naast klasse en partij.

Standaardisatie Afspraken tussen wetenschappers over geldige, betrouwbare en bruikbare wetenschappelijke methoden en technieken om empirische gegevens te verzamelen en te interpreteren.

Standenmaatschappij Hiërarchisch georganiseerde maatschappijvorm waarin mensen hun sociale positie voornamelijk door geboorte verkrijgen. Typisch voor de voorindustriële samenlevingen in West-Europa. In de feodale periode bestond de *'door god gegeven orde'* uit de mensen van het gebed (clerus),

de (uitgebuide) landbouwers en de krijgslieden of adel (grondbezit, wapens). Deze maatschappij werd niet in vraag gesteld (statisch) en sociale mobiliteit was niet aan de orde.

Status (prestige) De waardering van een sociale positie door de andere positiebekleders, wat resulteert in een hiërarchie van posities met een hoge en een lage sociale status. Aan de hand van de beroepsstatus worden functionalistische vormen van sociale stratificatie geconstrueerd.

Statusincongruentie Een toestand van statusincongruentie (of statusinconsistentie) treedt op wanneer de verhouding tussen de diverse componenten van de globale status als onevenwichtig wordt gezien, omdat de sociale status die krachtens een welbepaalde sociale positie – de beroepspositie in de eerste plaats – wordt verkregen, te ver afstaat van de statussen krachtens andere sociale posities. Bij statuscongruentie is dit dus niet het geval. Individuen zullen streven naar statuscongruentie en de sociale omgeving zal statusincongruentie als afwijkend beschouwen.

Statussymbool Verwijzing naar een (relatief) schaars sociaal goed dat zich achter de sociale positie bevindt, zoals: rijkdom, macht, prestige. Het is een vorm van sociale fraude, van usurpatie van rolattributen.

Stereotype De min of meer gefixeerde en vereenvoudigde voorstelling over (de leden van) andere groepen, die in een bepaalde groep gangbaar zijn.

Structuurfunctionalisme Een van de vier centrale paradigma's in de sociologie. Structuren vormen de materiële dimensie en de functies de formele dimensie van het paradigma. Het structuurfunctionalisme hanteert drie postulaten: dat van de functionele eenheid, dat van het universeel functionalisme en dat van de onmisbaarheid.

Structurele differentiatie De splitsing van een oorspronkelijk homogeen geheel in delen met een eigen karakter. Allerlei activiteiten en functies die voorheen door eenzelfde maatschappelijke instantie werden uitgeoefend, verzelfstandigen zich tot eigen instituties. Deze ontwikkeling tot gespecialiseerde entiteiten treffen we aan in de sfeer van de productie en distributie, de bindende regelgeving en het administratieve bestuur, het recht, de godsdienst, het gezin, de gezondheidszorg, het onderwijs. De nieuwe gedifferentieerde eenheden zijn telkens meer gespecialiseerd in de vervulling van specifieke maatschappelijke functies.

Structuur Een georganiseerde samenhang tussen fenomenen, een (onderliggend) samenspel tussen kenmerken of variabelen. Structuren brengen zicht op de regelmatigheden in de werkelijkheid. Ze maken het mogelijk om causale of probabilistische verbanden te identificeren.

Subcultuur De dominante waarden en opvattingen worden door een etnische gemeenschap, een sociale klasse, een beroepsgroep, een generatie, een religie aangepast aan de eigen situatie, zodat een coherent nieuw cultuurpatroon ontstaat dat ten dele refereert aan het dominante cultuurpatroon en ten dele specifiek is.

Symbolisch interactionisme Een van de vier centrale paradigma's in de sociologie. Zoekt verklaringen voor de sociale werkelijkheid niet buiten maar in het sociale handelen zelf. Ze ziet het samenlevingsverband als een betekenisvolle constructie door de deelnemers zelf, mensen verlenen zelf betekenis aan hun sociale omgeving. De **etnomethodologie** gaat nog een stap verder.

Symbolische structuren (of 'cultuurpatronen') De tweede dimensie van onze definitie van sociologie. Betreffen de geïnstitutionaliseerde opvattingen (waarden en normen, doelstellingen en verwachtingen) en focust daarbij dus op het patroonmatige, het structurele karakter daarvan.

T

Taylorisme Uitgekiend systeem van 'wetenschappelijke' bedrijfsvoering, bedacht door de Amerikaanse ingenieur F.W. Taylor (1917, *Principles of Scientific Management*) met als doel verspilling van menselijke energie en 'luiheid' tegen te gaan en een zo hoog mogelijke economische productiviteit te bereiken.

Tegencultuur of *counter culture* Een cultuurpatroon dat ingaat tegen de dominante cultuur.

Tertiaire socialisatie De impliciete socialisatie in het dominante cultuurpatroon, zoals die gebeurt via algemene socialisatie-agenten, zoals massamedia. Socialiseert zowel de traditionele 'socialisatie-agenten' (ouders, leerkrachten) als de traditionele 'gesocialiseerden' (kinderen, leerlingen).

Theorie Verzameling van concepten, definities en stellingen die, door het specificeren van causale of functionele relaties tussen variabelen, erin slaagt om fenomenen – in ons geval uit de sociale werkelijkheid – te verklaren en te voorspellen. Kan verschillende vormen aannemen, zoals een *grand theory*, een *middle-range-theory* of een *grounded theory*.

Thomas theorema *"If people define situations as real, they become real in their consequences.* (Als mensen situaties als 'werkelijk' definiëren (percipiëren), dan worden die ook 'werkelijk' in hun gevolgen en gaan mensen handelen naar hun definitie van die werkelijkheid. Kan leiden tot een zichzelf waarmakende voorspelling (*self-fulfilling prophecy*).

Tijd (sociologisch) Het *temporele* is belangrijke dimensie van de sociologie, vooral omdat een samenleving altijd historisch is gekaderd. Zo kunnen er verschillende fasen worden onderscheiden: de tijd van een (feodale) boerenmaatschappij is die van de seizoenen; de *'time and money'*-economie waarbij de stationsklok, de fabrieksklok en de stopwatch het sociale arbeidsleven stuurden; vandaag, de mogelijkheden om via ICT onafhankelijk van plaats en tijd te werken, niet af te rekenen op aanwezige uren op de werkplek, maar op de afgesproken resultaten.

Toegeschreven positie ('ascribed') De positie wordt toegedicht door de samenleving, op basis van sociale afkomst of gender. Tegenhanger van de **verworven positie**, die via eigen inspanning (diploma, vaardigheden) wordt bekleed.

Toestandsklasse of *Klasse-an-sich* Het relatief statische, structurele feit van een sociale klasse, de klasse die zich (nog) niet bewust is van de historische functie die ze te vervullen heeft. In de sociologische terminologie noemden we haar een 'sociale categorie'. Bij het ontwikkelen van een klassenbewustzijn wordt het een **mentaliteitsklasse**.

Togetherness situation Zie **samenzijn**

Totale instituties Zie **globale institutie**.

Traditioneel sociaal handelen Het onbewuste volgen van diep ingewortelde gewoontes.

Traditioneel gezag (Weber) Gezag dat berust op tradities, overlevering of gewoontes.

Tussengroepsconflict Conflict met een andere groep, dat verschillen verduidelijkt en de eigen groepswaarden en -normen en verbondenheid (her)bevestigt en dat bijdraagt tot het verhogen van de interne solidariteit verhoogt ('wij' en 'zij'),

U

Universals Normen die voor iedereen in een samenlevingsverband gelden, zoals wetten.

Upper class Een kleine groep die materieel en cultureel zeer geprivilegieerd is. Bezit vele vormen van kapitaal, veel (onzichtbare) macht en de controle over het industriële, politieke en culturele leven. Over de samenstelling ervan bestaat discussie (kapitaalbezitters, technostructuur, topmanagers), evenals over de vraag of het hier gaat over één homogene *upper class* of dat er fracties bestaan.

Upskilling Omwille van de groeiende kenniseconomie vereisen een aantal banen een hogere scholing.

V

Vakbond, vakorganisatie Vrijwillige vereniging van werknemers ter behartiging van collectieve en individuele belangen op het gebied van de arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden.

Validiteit De vraag of de gegevens worden verzameld ook een relevante uitdrukking zijn van datgene wat wordt onderzocht en bijgevolg wordt gemeten.

Variabele Een kenmerk of dimensie waar individuen of groepen kunnen op variëren en die meetbaar is (bijvoorbeeld: inkomen, leeftijd, opvattingen).

Veld(en) (Bourdieu) Zijn een gestructureerd geheel van sociale posities, dat door individuen of instituties wordt bezet en dat de situatie bepaalt van wie het bevolkt. Het omvat een geheel van machtsrelaties tussen deze posities (onderschikkend, bovenschikkend of nevenschikkend), naar gelang van de toegang die ze verschaffen tot de verschillende vormen van kapitaal die in dat veld voorhanden zijn.

Verburgerlijking De stelling dat de arbeidersklasse geleidelijk de (consumptieve) levensstijl, aspiraties en perspectieven middenklasse zou overgenomen hebben, als gevolg van een aantal ontwikkelingen in de jaren 1950 en 1960.

Verifiëren Het toetsen van de hypothese voor alle mogelijke gevallen van een variabele. Zie ook **falsifiëren**.

Verstehen (Weber) De idee dat men, om maatschappelijke verschijnselen te begrijpen, rekening moet houden met de betekenis ('*Sinn*') van het sociaal handelen, met de ideeën, opvattingen, motieven en doelstellingen die mensen tot handelen aanzetten.

Verticale mobiliteit Beweging naar boven of naar beneden op de sociale ladder. Kan zowel intragenerationele en intergenerationele mobiliteit betreffen.

Verticale segregatie Betreft vooral gendergebonden loopbaanpatronen binnen organisaties, waarbij mannen, veeleer dan vrouwen promotie maken, gezien vrouwen stoten op een 'glazen plafond'. Als beroepssegregatie verwijst het naar de oververtegenwoordiging van vrouwen in een relatief klein aantal beroepen en sectoren (zorg, onderwijs, onderhoud) en ondervertegenwoordigd in andere beroepen en sectoren. Daarnaast verwijst het ook naar factoren als allochtoon en autochtoon, jong en oud, hoog- en laaggeschoold.

Vervreemding (of aliënatie) Verwijst in het algemeen naar het fenomeen dat het tot de essentie van het menselijke bestaan behoort dat zijn scheppingen een eigen leven gaan leiden en zich zelfs tegen hem keren. Meer specifiek, ziet Marx vervreemding hoofdzakelijk in het feit dat de arbeider in het kapitalsime gescheiden raakt van het product, het productieproces, zijn medearbeiders en van zichzelf.

Verwachtingen Opvattingen over wat zal of kan gebeuren (rollen) of verwachtingen van gedrag van een positiebekleder, zodat de tegenspeler kan anticiperen (voorspelbaarheid). Daarbij verwacht men dat wat 'hoort' te gebeuren (de norm), ook zal gebeuren (verwachting). Er bestaan *Muss-*, *Soll-* en *Kann-*

Erwartungen' (Dahrendorf). Het belang van een verwachting komt tot uitdrukking in het soort sancties bij het niet-naleven ervan.

Verwachtingsverwachtingen (Luhmann)

Verwervingsklassen (*Erwerbsklasse*, Weber) De maatschappelijke positie wordt bepaald door de kansen om diensten of goederen op de markt rendabel te maken. Positief geprivilegieerde verwervingsklassen zijn verschillende soorten ondernemers en typisch negatief geprivilegieerde verwervingsklassen zijn de (geschoolde, geoefende of ongeschoolde) arbeiders. Zie ook **bezitsklassen**.

Verworven positie (*'achieved'*): De positie steunt op inspanningen, competenties of verdiensten, zoals een diploma (typisch voor een moderne open samenleving of meritocratie), wat niet wil zeggen dat sociale herkomst onbelangrijk is geworden. Tegengesteld aan **toegewezen positie**.

W

Waarden Algemene opvattingen over wat moreel goed, juist en daarom nastrevenswaardig is; of collectieve opvattingen over wat wenselijk is, zoals over 'het goede' en 'het kwade' of over wat mooi is of lelijk. Meest abstracte component van een cultuurpatroon.

Waarderamenteel handelen (Weber) Handelen dat geïnspireerd is op de overtuiging dat het een intrinsieke betekenis bezit, onafhankelijk van het resultaat.

Welfare regimes (Esping-Andersen) Typologie van diverse verzorgingsstaten gebaseerd op variabelen zoals 'decommodification', stratificatie en de mate van postindustriële werkgelegenheid. Hij maakt onderscheid naar een liberaal, een corporatistisch en een sociaaldemocratisch regime (met verschillen in kenmerken zoals: type collectieve voorzieningen, voorwaarden toegang tot verzorgingsarrangementen, type private voorzieningen of minimumloon). Recent werd deze typologie vervolledigd met een mediterranean en een residueel type.

Werkloosheid De toestand waarbij mensen op actieve leeftijd geen betaald werk hebben, maar wel beschikbaar (moeten) zijn voor de arbeidsmarkt. Werkloosheid kan conjunctureel zijn (veroorzaakt door golfbewegingen in de economie op de korte termijn); structureel (veroorzaakt door ontwikkelingen in de structuur van de economie op lange termijn); frictioneel (veroorzaakt door de wisseling van banen van aanbieders op zeer korte termijn, ook wel wrijvingswerkloosheid genoemd). Werkloosheid kan langdurig zijn.

Y

Yankee City (Warner & Lunt) Onderzoek naar de hiërarchische ordening in een reële Amerikaanse stad (bij Boston). In interviews wezen de inwoners van 'Yankee City' elkaar een *hogere* of *lagere* status toe, gebaseerd op variabelen zoals onderwijs, beroep, inkomen, levensstijl, sociale herkomst.

Andere bronnen zijn:

- <http://sociology.socialsciencedictionary.com/Sociology-Dictionary/>
- <http://www.thefreedictionary.com/sociology>